

ضرورت معاینه روانی کودک در سنین اولیه پس از تولد

اصولاً سن تحول از زمان انعقاد نطفه تا زمان مرگ را شامل می‌شود ولی بیشترین تغییرات تحولی در بیشتر کنش‌های مهم تا قبل از سن ۱۸ سالگی رخ می‌دهد و هرچه سن کودک پایین‌تر باشد تغییرات تحولی بیشتری در او در حال انجام است و بنابراین آسیب در سنین پایین‌تر، پیامدهای منفی بیشتری را برای وی به دنبال دارد.

کودک در تعامل با محیط لحظه به لحظه در حال تحول و دگرگونی، درک مستمر فزاینده و "شدن" است. در این جریان مستمر تحول، جنبه‌های مختلف جسمانی، شناختی، عاطفی، هیجانی، رفتاری، اجتماعی، و معنوی با هم در تعامل‌اند و وضعیت بهنجار فرد را رقم می‌زنند؛ در این میان نمی‌توان تنها به تحول جسمانی کودک مانند تغییر وزن، قد، و اکتساب مهارت‌های حرکتی اهمیت داد و تحول روان‌شناختی مانند تحول فرایندهای تفکر، تکلم، خودپنداشت، روابط بین‌فردی، و سایر ابعاد روان‌شناختی وی را نادیده گرفت. کودک معاصر بیش از نیای خود که پیوندی ناگسستنی با طبیعت داشتند از طبیعت گسلیده است و در عصر کنونی، اینترنت جزء لاینفک زندگی وی شده است؛ به گونه‌ای که جهش‌های حیرت‌انگیز شبکه‌های ارتباطی فراگیر و گسترده، دنیای کاملاً متفاوتی را برای کودکان و والدین قرن بیست و یکمی رقم زده است و جنبه‌های مجازی، قراردادی و انتزاعی ارتباطات، تأثیر عمیقی بر ارتباط‌های کودک معاصر گذاشته است. در چنین شرایطی بسیاری از کودکان از برخی جنبه‌ها از والدین خود جلوترند و دنیای متفاوتی را تجربه می‌کنند. بسیاری از آنها هر روز به اینترنت سر می‌زنند، در سنین پیش‌دبستانی بیشتر به بازی‌های آنلاین می‌پردازند و کودکان بزرگ‌تر وب‌گردی می‌کنند، ایمیل می‌فرستند، در شبکه‌های اجتماعی مجازی فعالیت می‌کنند و وب‌گاه‌های شخصی می‌سازند. بنابراین در این دنیای فراخ و انتزاعی لازم است والدین کودکان و حتی خود کودکان آموزش‌های لازم را دریافت کنند تا به مکانیزم‌هایی تجهیز شوند که بتوانند تجربه‌هایی را که "شدن" آنها را رقم می‌زند به سلامت از سر بگذرانند. بنابراین آشنایی با تحولات روان‌شناختی کودک برای والدین و حتی کودکان بسیار ضروری است زیرا تحول جنبه‌های مختلف کنش‌وری انسان در طول زندگی و رفتارهای مختلف انسان از خلال پدیدآیی و تحولات آن در هر سنی با توجه به ویژگی‌ها و خصوصیات آن مرحله از تحول، متفاوت است.

به اعتقاد بیشتر متخصصان روان‌شناسی کودک، بیشتر کنش‌های جسمانی و روانی تا پایان دوره نوجوانی به تکامل می‌رسند. هر چند که فعالیت‌های روانی در دوره کودکی بیش از حد متنوع و متغیرند با این حال پایه‌های تحول روانی انسان در سنین بزرگسالی در دوره کودکی بنیان گذاشته می‌شود. بنابراین در عصر کنونی با توجه به تعامل بین کنش‌های مختلف تحول جسمانی و روانی انسان، علاوه بر توجه به ارزیابی مستمر وضعیت جسمانی کودک باید به ارزیابی وضعیت روانی کودک از جنبه‌های مختلف پرداخت، زیرا آشنایی با اصول جهان‌شمول حاکم بر تحول در جنبه‌های مختلف آن کمک می‌کند کودکان قابلیت‌های بالقوه خود را شکوفا سازند و رفتارهای سالم‌تر، سازمان‌یافته‌تر، پیچیده‌تر و کارآمدتری را فراگیرند.

علم روان‌شناسی تحولی کودک در ایران دارای سابقه‌ای طولانی است ولی همچنان کمتر از ده درصد والدین گرایش دارند تا از بدو تولد همسو با ارزیابی تحول جسمانی به معاینه وضعیت روانی کودک خود پردازند. بسیاری از الگوهای ناسالم خانوادگی در دوران کودکی مانند طرد شدن کودک و تنبیه شدید، توجه نکردن به نیازهای اساسی، توجه نکردن به احساس‌ها و عواطف، محافظت بیش از حد کودک، و انتظار نابجا از او باعث می‌شود که در تحول روان‌شناختی کودک مشکل ایجاد شود. در سال‌های اخیر میزان شیوع و بروز اختلال‌های هیجانی، رفتاری، شناختی، و یادگیری در سنین اولیه تحول، افزایش فزاینده‌ای داشته است. عدم درمان و یا بی‌توجهی به این مشکلات در سنین اولیه تحول موجب می‌شود که این مشکلات در دوره نوجوانی و بزرگسالی به شکل دیگری بروز

پیدا کند. مثلاً نتایج پژوهش‌های مختلف حاکی از آن است که بسیاری از نوجوانان و بزرگسالان مبتلا به اختلال‌های روانی / جنسی، سوء مصرف مواد، بزهکاری و رفتارهای ضد اجتماعی، در دوره کودکی اولیه به اختلال‌های هیجانی / رفتاری مانند نارسایی توجه / فزون‌کنشی، نافرمانی مقابله‌ای، اختلال رفتار هنجاری، و اختلال‌های یادگیری مبتلا بوده‌اند و خدمات درمانی مناسبی را دریافت نکرده‌اند. این در حالی است که اگر نیازهای دوران کودکی به صورت درست و منطقی پاسخ داده شود افراد در دوران نوجوانی و جوانی دچار اختلال‌های رفتاری نخواهند شد و توجه به نیازهایی مانند بازی کردن، محبت، تأمین حس امنیت و ایمنی و غذای ذهنی از جمله عواملی است که باعث کاهش انحرافات از لحاظ تحول روان‌شناختی در فرد می‌شود. از بعد اقتصادی نیز پیشگیری از اختلال‌های روانی کم‌هزینه‌تر از درمان آن است.

از آنجایی که بسیاری از فرایندهای تحول روان‌شناختی از جدول زمان‌بندی مشخصی پیروی می‌کنند بدون راهنمایی‌های به موقع، پیمودن سالم این مسیر دشوار است، بنابراین در کنار سلامت بدنی پرداختن به سلامت روانی در دوران کودکی از اهم وظایف تمامی نظام‌هایی است که به گونه‌ای بر تحول کودک تأثیر می‌گذارند. این در حالی است که بسیاری از والدین به ویژه در مورد فرزند اول، اغلب مبتنی بر تجربه‌های شخصی خودشان در کودکی یا مطالبی که از رسانه‌ها یا دوستان خود شنیده یا خوانده‌اند عمل می‌کنند. بنابراین آموزش منسجم و منطقی به والدین و آگاهی داشتن والدین باعث می‌شود که بهتر بتوانند روند تحول روان‌شناختی فرزندشان و ویژگی‌های رفتارهای فردی و جمعی وی را تشخیص داده و مطابق با آن عمل کنند.

بیان نکات اساسی تربیت با توجه به سطح تحولی کودک و راهنمایی به موقع والدین و مربیان وسیله ضروری جهت تربیت مطلوب کودکان و نوجوانان است. به کمک آموزش‌های روان‌شناختی است که می‌توان به والدین آموخت فرزند آدمی از نظر تحولات روان‌شناختی چگونه شروع به حیات می‌کند؛ برای "شدن" آنچه باید شود، چه مرحله‌ای را می‌پیماید؛ پیمودن این مراحل تحول تحت تأثیر چه عواملی قرار می‌گیرد؛ آیا میزان و چگونگی اثرگذاری این عوامل را می‌توان پیش‌بینی کرد؛ و اصلاً پیش‌بینی تحول فرزند آدمی تا چه اندازه امکان‌پذیر و قابل اعتماد است.

با وجود تعامل بین کنش‌های مختلف تحول جسمانی و روان‌شناختی انسان و تأثیر مستقیمی که سلامت روان بر سلامت جسم دارد متأسفانه توجه به سنگ‌بناهای روان‌شناختی وجود کودک در اولویت جدی جامعه ما قرار ندارد و تا حد زیادی مغفول مانده است، بنابراین توجه ویژه‌تری را می‌طلبد و لازم است علاوه بر توجه به ارزیابی مستمر وضعیت جسمانی کودک، به ارزیابی و معاینه دقیق وضعیت روان‌شناختی کودک از نقطه نظر کنش‌های مختلف در دقایق مهم تحولی پرداخته شود. همان‌طور که دست‌اندرکاران و متخصصان سلامت جسمانی بر اساس هنجارهای تحول جسمانی، به نحوه تغذیه کودک از ماه اول تولد و حتی شیوه تغذیه مادر و جنین در دوران بارداری به خوبی پرداخته‌اند و جیره جسمانی مشخصی را بر اساس نمودار تحول بهنجار جسمانی تجویز کرده‌اند، به جاست که متخصصان روان‌شناختی کودک، جیره روانی کودک را بر اساس هنجارهای مشخص تحول روانی و جدول زمانی تجویز و در اختیار والدین قرار دهند.

دکتر عباسعلی حسین‌خانزاده

دانشیار روان‌شناسی دانشگاه گیلان